

Editorial

V posledních letech jsme svědky zvýšené pozornosti, kterou tvůrci vzdělávací politiky vyspělých zemí věnují předškolnímu vzdělávání. Tato pozornost je do značné míry motivována zvýšeným zájmem o problematiku vzdělanostních nerovností a snahou nalézt cesty k jejich eliminaci. Aktivita vzdělávací politiky jsou provázeny rovněž výzkumnými studii. Nejčastěji se setkáváme s výzkumnými počiny, které se snaží doložit význam předškolního vzdělávání pro další vzdělávací i životní dráhu, specifikovat faktory, které jsou v předškolním věku z hlediska dalšího vývoje nejdůležitější, a vyhodnotit efektivitu rozmanitých předškolních programů pro děti z méně podnětného rodinného zázemí. Řada výzkumných studií nicméně ukázala, že mnohé výhody předškolního vzdělávání se mohou vytratit v průběhu prvních let primárního vzdělávání, a proto se intenzivní pozornost začala věnovat přechodům z preprimárního do primárního vzdělávání a aktivnímu vytváření kontinuity mezi těmito důležitými etapami počátečního vzdělávání.

V České republice se tvůrci vzdělávacích politik zaměřili na předškolní vzdělávání až v několika posledních letech v souvislosti s domácí a zejména zahraniční kritikou přístupu českého vzdělávacího systému k vzdělávání romských žáků. V souvislosti s touto kritikou se objevily sociologické studie, které mapovaly docházku romských dětí do mateřských škol a postoje romských rodin k předškolnímu vzdělávání. Předškolní vzdělávání však nebylo hlavním tématem těchto prací, bylo zkoumáno pouze v širším kontextu problematiky vzdělávání mladých Romů.

Skutečnost, že předškolní vzdělávání se stalo předmětem zájmů našich tvůrců vzdělávací politiky až v posledních letech, ovšem neznamená, že by se tento vzdělávací sektor netěšil dlouhodobému zájmu české akademické obce. Pedagogické práce publikované v odborných časopisech však mají tradičně charakter teoretický, empirický výzkum je zastoupen spíše okrajově. Málo pozornosti věnují předškolnímu vzdělávání také sociologové, ekonomové či psychologové.

V důsledku omezeného počtu empirických výzkumů má česká pedagogická komunita, a tedy i tvůrci vzdělávací politiky, velmi málo informací o řadě důležitých aspektů předškolního vzdělávání, typicky o rozdílech v pedagogické práci jednotlivých mateřských škol a poskytovaných službách, o postojích veřejnosti k předškolnímu vzdělávání a očekáváních rodičů, o problémech, kterým čelí mateřské školy v dnešní společnosti. Bez těchto poznatků je velmi obtížné například vyhodnotit, jak se jednotlivé mateřské školy odlišují z hlediska poskytované péče, což je důležité pro

6 posuzování spravedlivosti systému. Zkoumání očekávání a postojů by pak mělo být důležitým podkladem pro plánování a implementaci opatření vzdělávací politiky, jako je například povinné předškolní vzdělávání v roce předcházejícím zahájení povinné školní docházky, které MŠMT uzákonilo od školního roku 2017/2018.

Absence výzkumných poznatků týkajících se předškolního vzdělávání motivovala zaměření tohoto monotematického čísla. Cílem bylo povzbudit výzkumníky, kteří se zabývají předškolním vzděláváním, k publikaci empirických statí, které by doplnily teoretické texty hojně publikované v odborném tisku. Výsledkem úsilí o získání empirických statí je pět výzkumných studií zabývajících se rozmanitými aspekty předškolního vzdělávání.

První dvě studie se zabývají problematikou odkladů povinné školní docházky. První z nich zkoumá tento fenomén z pohledu učitelek mateřských škol, druhá z pohledu rodičů předškoláků. V obou případech je zvolen kvalitativní přístup. První studie analyzuje písemné výpovědi učitelek, ve kterých popisují své názory a zkušenosti týkající se odkladů školní docházky. Analýza získaných dat ukázala, že klíčovým článkem odkladů jsou podle učitelek rodiče dětí, kteří zdánlivě zohledňují zájmy a potřeby dětí, soustředí se však rovněž na vlastní zájmy. Učitelky vnímají i nedostatečnou akceptaci svých odborných připomínek ohledně odkladů, zklamání z přístupu poraden a nefunkční spolupráci se základní školou.

Druhá studie hledala odpověď na otázku, jak rodiče přemýšlejí o odkladu školní docházky svých dětí v kontextu výběru základní školy. Studie přináší analýzu hloubkových rozhovorů s rodiči předškoláků v lokalitě centra velkého města. Z analýzy rozhovorů vyplývá, že rodiče vybírají školu dvojitým způsobem. Jedním je strategie „přijatelné varianty“, při níž volí první přijatelnou základní školu, zatímco rodiče se strategií „seznamu přání“ vybírají z dostupných škol podle vlastních kritérií tu nejvhodnější. Rodiče užívající strategii přijatelné varianty vyjadřují větší důvěru v odbornost institucí a při rozhodování o odkladu školní docházky se přiklánějí k jejich názoru více, než je tomu u rodičů se strategií seznamu přání, kteří jsou v rozhodování nezávislejší.

Strategiemi rodičů při volbě vzdělávací dráhy svého dítěte se zabývá i třetí studie, která s využitím kvalitativního přístupu zkoumá důvody, které vedou rodiče z běžných středostavovských rodin k tomu, že neposílají své děti do mateřských škol. Analýza hloubkových rozhovorů s rodiči předškoláků identifikovala čtyři hlavní témata: snahu maximálně vyhovět dítěti, snahu eliminovat nedostatky, které provázely dětství rodiče, přijímání odpovědnosti za všestranný rozvoj dítěte a snahu o nastavení optimální vzdělávací dráhy dítěte. Autorka se zamýšlí nad dopadem uzákonění povinné docházky do předškolního ročníku mateřské školy pro tento typ rodin.

Čtvrtá stat' byla motivována rovněž uzákoněním povinné předškolní docházky a zkoumá problematiku předškolního vzdělávání pohledem ředitelky mateřských škol. Stat' prezentuje výsledky dotazníkového šetření provedeného mezi ředitelkami působícími na výběru mateřských škol reprezentujícím tento vzdělávací sektor na území České republiky. Analyzovány jsou uzavřené i otevřené otázky. Odpovědi ukazují, že ředitelky většinou nepovažují za primární úlohu mateřské školy ani přípravu

na školní vzdělávání, ani vyrovnávání rozdílů mezi dětmi s různým socioekonomickým zázemím. Největší problémy ředitelky mateřských škol spatřují v administrativní záležitosti, nízkých kapacitách mateřských škol, financování a problémech s rodiči a dětmi. U dětí zaznamenaly významné změny v jejich připravenosti na pobyt v MŠ, chybějících sociálních návyků a ve výskytu diagnostikovaných vad a poruch.

Poslední studie se zabývá sociálními dovednostmi předškolních dětí jako jedním z důležitých aspektů jejich školní připravenosti. Prezentuje výsledky kvantitativního šetření na výběru předškolních dětí, jejichž sociální dovednosti byly posuzovány jejich učitelkami pomocí posuzovacího archu a u nichž byly zároveň diagnostikovány předmatematické dovednosti a úroveň zrakového vnímání. Cílem předložené studie je blíže představit použitý posuzovací arch sociálních dovedností dětí a souvislost diagnostikovaných dovedností s rozhodnutím rodičů o odkladu povinné školní docházky a se zažíváním školním úspěchem na konci 1. třídy základní školy. Z výsledků výzkumu vyplývá, že školní úspěch dětí je více závislý na dříve diagnostikované úrovni předmatematických dovedností, při rozhodování rodičů o odkladu školní docházky mají však větší vliv sociální dovednosti dětí.

Uveřejněné analýzy přinesly řadu zajímavých poznatků, které umožňují lépe porozumět motivacím rodičů i učitelů, okolnostem, které podmiňují vysoký podíl odkladů školní docházky, i těm, jež mohou zkomplikovat implementaci povinného předškolního ročníku. Tyto poznatky mohou být užitečné pro tvůrce školských politik i pro pedagogickou akademickou obec, která vzdělává učitelky mateřských škol a vytváří podklady pro koncepce předškolního vzdělávání.

Obrázek, který poskytují, je však poněkud rozporuplný. Kvantitativní studie napovídá, že sociální a kognitivní dovednosti předškoláků poměrně dobře predikují odklady školní docházky a jsou rodiči zpravidla správně reflektovány. Poznatky této studie by mohly být interpretovány tak, že – obecně vzato – mají odklady ty děti, které je potřebují nejvíce, tj. že rodiče, kteří mají na rozhodování o odkladu zásadní podíl, rozhodují v souladu s reálnými potřebami dítěte a s názory odborníků. Tedy že je v zásadě vše tak, jak bychom očekávali, že by to mělo být.

Kvalitativní studie oproti tomu poukazují na existenci skupiny rodičů, kteří své děti nepřiměřeně ochraňují a snaží se jim co nejvíce usnadnit střet se školní realitou. Jedním z důsledků tohoto rodičovského přístupu je například nepravděpodobná docházka do mateřské školy nebo přidělování odkladu v situaci, kdy není potřebný a stává se pouze prostředkem k zlepšení pozice dítěte ve školní třídě.

Tyto závěry jsou ovšem kontradiktorní pouze na první pohled. Kvantitativní studie se zaměřila na posuzování dovedností předškoláků a zjistila, že odklad získali ti, kteří skórovali v dolní části spektra. Nezapomínejte se ale tím, jaké jsou důvody, které rodiče pro odklad uvádějí. Je možné, že snaha zlepšit pozici dítěte ve třídě odkladem a potřeba ochraňování, které byly odhaleny kvalitativními studiemi a z pozice učitelek MŠ či výzkumníků, se jeví jako neopodstatněné, vycházejí právě z rodiči vnímaných, byť výzkumně nereflektovaných nižších kognitivních a/nebo sociálních dovedností dítěte. Otázka plynoucí ze sdíleného poznání tohoto monotematického čísla tedy nezní, zda odklad dostávají ty „správné“ děti, ale proč jich je tolik.

Úkolem dalšího výzkumu je v každém případě porozumět co nejlépe postojům rodičů, kteří mají obavy svěřit své dítě škole a zjistit, co by mohla škola učinit proto, aby tyto obavy zmírnila. Míra odkladů, která v první řadě vypovídá o důvěře rodičů ke škole, je v ČR zdaleka nejvyšší ze všech evropských zemí. Je důležité porozumět tomu, proč tomu tak je a jak by bylo možné tuto situaci změnit.

Vzhledem k posouzení opodstatněnosti míry odkladů bude také potřeba důkladněji prozkoumat vztah mezi kognitivními i nekognitivními dovednostmi před nástupem do 1. třídy, uděleným či neuděleným odkladem a pozdější školní úspěšností žáků. Jak autoři kvantitativního příspěvku sami uvádějí, známka na konci 1. třídy jako měřítko školní úspěšnosti má jenom omezenou vypovídací hodnotu, a se závěry studie je proto potřeba pracovat opatrně.

Zde prezentované práce poskytují pouze první vhled do problematiky. Při získávání příspěvků pro toto monotematické číslo se však ukázalo, že je empirické bádání v předškolním vzdělávání aktuálně v české výzkumné komunitě na vzestupu, tedy v blízké budoucnosti se můžeme těšit na další kvalitní empirické texty, které dále posunou naše poznání o předškolním vzdělávání, a to z dílny pedagogů i sociologů.

Jana Straková
jana.strakova@pdf.cuni.cz

Jaroslava Simonová
jaroslava.simonova@pdf.cuni.cz